

Weer 'n slag die AWS (2)

In my vorige rubriek het ek 'n paar van die belangrikste “gewone” gebruike van koppeltekens genoem, naamlik dat 'n koppelteken woorddele wat bepaalde kenmerke het en bymekaar hoort, aan mekaar koppel, maar ook dat dit ook sekere letterkombinasies as 't ware al koppelende skei, soos in byvoorbeeld *asma-aanval* of *Cross-sstraat*.

Hierdie keer noem ek twee spesiale gebruike van dié horisontale strepie wat gewoonlik 'n koppelteken genoem word.

- 1) Die eerste van dié twee spesiale koppeltekens word 'n **weglaatteken** genoem. Dit illustreer terselfdertyd twee belangrike idiomatiese verskille tussen Afrikaans en Engels.

Die eerste van dié verskille is dat samestellings in Afrikaans feitlik konsekwent vas geskryf word, terwyl dit in Engels nie naastenby so streng geskied nie. Engels skryf byvoorbeeld *polyvinyl chloride (PVC)* en dus *polyvinyl chloride pipes* (of waarskynliker *PVC pipes*), en ook *concrete pipes*. Afrikaans, daarenteen, skryf vas *polivinielchloried*, *polivinielchloriedpype* (*PVC-pype*) en *betonpype*.

Insgelyks is dit byvoorbeeld *Vaal Dam*, *Gariep Dam* en *Steenbras Dam* in Engels, maar tradisioneel *Vaaldam*, *Gariepdam* en *Steenbrasdam* in Afrikaans (die kwessie van eienaamverbindings eers buite rekening gelaat).

As 'n mens nou 'n reeks van twee of meer sulke sake benoem, is dit meestal onnodig om die laaste element te herhaal, en vir die leser is 'n herhaling trouens dikwels steurend. Daarom word dit dikwels weggelaat, byvoorbeeld:

They used polyvinyl chloride and concrete pipes.

The minister visited the Vaal, Gariep and Steenbras Dams.

Die tweede idiomatiese verskil is dat Engels die meervoud *Dams* in die laaste voorbeeld gebruik.

Omdat Afrikaans *polivinielchloriedpype (PVC-pype)* en *betonpype* (vas) moet skryf, sal iets soos **“polivinielchloried en betonpype”* betekenisgewys baie verwarrend wees. Daarom voeg Afrikaans die weglaatteken by om aan te dui dat dit nie net polivinielchloried is wat ter sake is nie, maar wel polivinielchloriedpype: *“polivinielchloried- en betonpype”*. Die koppelteken, ofte wel die weglaatteken, dui dus aan dat *pype* weggelaat is; dit verteenwoordig dus *pype*.

Nog 'n voorbeeld is iets soos *bo-*, *onder-* en *byskrifte*, waarin die weglaatteken aandui dat *-skrifte* telkens weggelaat is.

In die voorbeeld van die damname is die saak miskien meer gekompliseerd, want 'n mens sê nie altyd *“-dam”* saam met die naam nie (byvoorbeeld *“Die Gariep is in 1971 in gebruik geneem”*), maar dit nou eers daar gelaat.

Die element wat in hierdie geval weggelaat word, is *-dam*, nie *-damme-* nie; daarom lyk die reeks in Afrikaans so: *die Vaal-*, *Gariep-* en *Steenbrasdam*.

Hier sien 'n mens dikwels die idiomatiese fout in Afrikaans, naamlik dat agter die Engels aan die slotelement in die meervoud staan wanneer dit eintlik in die enkelvoud moet wees: **die Vaal-*, *Gariep-* en *Steenbrasdamme* of gereeld by straatname: *op die hoek van *Kerk- en*

Pleinstrate, want uitgeskrif is dit tog nie **die Vaaldamme, Gariëpdamme en Steenbrasdamme* of op die hoek van **Kerkstrate en Pleinstrate* nie ('n mens sou natuurlik wel kon sê: “Daar is talle Kerk- en Voortrekkerstrate in Suid-Afrika.”). In die ander voorbeeld is dit egter wel *polivinielchloriedpype (PVC-pype)* en *betonpype*. 'n Mens moet dus bepaal of 'n lid van so 'n reeksie op sy eie enkelvoud of meervoud is.

As 'n mens egter dink waarvoor die weglaatteken staan of wat hy verteenwoordig, word dié fout maklik vermy.

Dit is belangrik om te onthou dat die weglaatteken slegs gebruik word in die geval van samestellings wat vas geskrif moet word en nie as die betrokke kombinasies in elk geval los geskrif word nie. Daarom is dit slegs *rooi, geel en groen appels* en nie **rooi -, geel - en groen appels* nie. As die reeks vas en los geskrewe elemente bevat, lyk dit byvoorbeeld so: *staats- en private skole* maar *private en staatskole*. Kyk AWS, reël 12.37, veral opmerking (a).

Hierdie weglaatteken word soms verkeerdelik 'n afstandskoppelteken genoem.

2) Die tweede spesiale koppelteken is juis die **afstandskoppelteken**.

Ons weet dat samestellings in Afrikaans vas geskrif word, en vir die doel van hierdie bespreking beperk ek my tot tweeledige samestellings. In verreweg die meeste samestellings (twee- of meerledig) sê die laaste lid wat die woord eintlik benoem: 'n *waterglass* is wesenlik 'n glas en 'n *kleurfoto* is wesenlik 'n foto. Dié laaste lid wat die hoofbetekenis dra, word die kern genoem, terwyl die voorafgaande deel die bepaler is wat die kern presiseer.

Soos reeds gesê, geld dit samestellings waarin al die lede vas geskrif word. Soms is dit egter nodig om die kern verder te presiseer deur 'n byvoeglike naamwoord wat nie een van die vas geskrewe lede van die samestelling is nie. Die AWS gee in reël 12.24 'n klompie voorbeelde, soos die volgende:

<i>adjunkdirekteur</i>	maar	<i>adjunk- besturende direkteur</i>
<i>hoofbeampte</i>	maar	<i>hoof- uitvoerende beampte</i>
<i>toppresteerder</i>	maar	<i>top- akademiese presteerder</i>
<i>hoëvlakpersoneel</i>	maar	<i>hoëvlak- tegniese personeel</i>
<i>langtermynbeplanning</i>	maar	<i>langtermyn- tegniese personeel</i>

'n Mens kan op twee maniere na hierdie soort samestelling kyk (hulle word afstandsamestellings genoem), naamlik óf dat die afstandskoppelteken die eerste lid oor 'n afstand as 't ware bo-oor die middelste invoeging aan die laaste lid koppel (want hulle sou sonder die tussenvoeging in elk geval vas geskrif moes word), óf dat die invoegsel plus die laaste lid 'n soort meerledige kern vorm en die afstandskoppelteken die twee los geskrewe woorde gesamentlik aan die eerste lid koppel: sê maar

adjunk + (besturende direkteur) = adjunk- besturende direkteur

Twee sake moet hier genoem word:

- (i) In die drie AWS'e wat die huidige (2017-) uitgawe voorafgegaan het, was hierdie afstandskoppelteken opsioneel, behalwe as die eerste lid 'n verbindingsklank geneem het, bv. *stads- finansiële hoof*. Die 2017-AWS maak die afstandskoppelteken, m.i. tereg, weer verpligtend, soos die reël oorspronklik vereis het.
- (ii) Dit is belangrik om te onthou dat daar 'n spasie ná 'n afstandskoppelteken moet volg, want daarsonder sal die betekenis van die geheel verwarrend wees. Iets soos

**adjunkbesturende direkteur* of **hoëvlaktegniese personeel* sal verwarrend of onverstaanbaar wees. Dié noodsaaklike spasie ná die afstandskoppelteken kan egter in druk- of skryfwerk maklik wegval, en dit is miskien die rede waarom sommige uitgewers van dagblaaie en tydskrifte afstandsamestellings vermy deur die ingevoegde bepaling voorop te plaas. Ek twyfel egter of iets soos *uitvoerende hoofbeampte*, *besturende adjunkdirekteur* of *tegniese langtermynpersoneel* altyd die betekeniswaarde van die afstandsamestellings presies weergee.

Dit lyk miskien ingewikkeld, maar as 'n mens die name van die twee strepies reg verstaan en onthou, is dit eintlik heel eenvoudig. Hopelik het die verduideliking hier bo 'n bietjie gehelp.

JD (TOM) MCLACHLAN

E-pos: tommcl@whalemail.co.za